

Katedra i Zakład Terapii Manualnej; Akademia Wychowania Fizycznego; Katowice
Department of Manual Therapy; University School of Physical Education; Katowice

HENRYK KNAPIK, DOMINIK DUDEK

*Sex manifestation in the drawings of human figure in persons
of geriatrics age*

Ekspresja płci w rysunkach postaci człowieka u osób w wieku geriatrycznym

Rysunek postaci człowieka jest często stosowany w procesie diagnozy i terapii różnorodnych zaburzeń. Najczęściej stosowany jest w przypadku oceny rozwoju u dzieci. Pąchalska (1999), a także Grochmal-Bach i Pąchalska (2004) stosują go również z powodzeniem w ocenie osób po udarach mózgu czy w schizofrenii. W rehabilitacji geriatrycznej rysunek jest głównie formą terapii zajęciowej czy terapii sztuką. Jako metoda projekcyjna może być wykorzystany do badania potrzeb, zainteresowań, poglądów oraz różnorodnych postaw wchodzących w skład struktury osobowości. Jedną z ważniejszych cech jest obraz samego siebie, w którym samoświadomość płci odgrywa istotną rolę. Człowiek jest istotą społeczną, a żyjąc w określonych grupach pozostaje pod ich wpływem. Dotyczy to zwłaszcza wpływu uznawanych przez nie wartości i norm, a także wpływu systemu pojęć, symboli i znaczeń wypracowanych przez te grupy.

Wpływ środowiska na samoświadomość płci jest oczywista, zwłaszcza płci w ujęciu „psychologicznym” i „socjologiczno-etnologicznym” (Hołyst B., 1983). Największy wpływ obserwuje się w okresie dziecięcym i w okresie dojrzewania, a ukształtowana już osobowość, przy braku występowania większych zmian patologicznych pozostaje niezmienna aż do późnego wieku.

Fakt, że dymorfizm płciowy zmniejsza się po przekwitaniu jest bezsporny. Wraz z wiekiem obserwuje się osłabienie cech płciowych, związanych z gospodarką hormonalną, manifestującą się między innymi nie tylko wyglądem zewnętrznym, ale również sposobem zachowania czy też ubioru.

Celem niniejszej pracy było stwierdzenie, w jakim stopniu manifestuje się płęć w rysunkach postaci człowieka u osób w wieku geriatrycznym, przy założeniu, że rysunek postaci człowieka jest self-portretem, czyli jest projekcją własnej płci. Celem jest również odpowiedź na pytanie; czy wyniki zależą od wieku oraz od różnych warunków bytowania; a mianowicie w domach rodzinnych i w domach pomocy społecznej.

MATERIAŁ I METODY

Materiał stanowią rysunki postaci człowieka wykonane przez osoby w wieku od 65 do 97 lata mieszkające w domach rodzinnych (DR) oraz Domach Opieki Społecznej (DOS) w Krakowie i Białymostku. Badani wykonywali test rysunkowy (dom, drzewo, człowiek), a ocenie poddano rysunek postaci człowieka. Do analizy użyto rysunki tylko tych osób, w przypadku których nie było wskazań, że jest to obraz innej osoby (np. matki lub ojca, męża lub żony, córki lub syna). Finalnie wybrano 140 osób w taki sposób, że w każdej grupie znajdowała się jednakowa liczba kobiet i mężczyzn sparowanych („matched”) pod względem wieku (różnica ± 2 lata). Dla oceny ekspresji płci opracowano specjalną skalę zawierającą cechy uznane za męskie i żeńskie.

Cechy męskie to; Ogólnie męski wygląd; krótkie włosy; wąsy; broda (zarost); kapelusz lub czapka z daszkiem; łysina; marynarka; spodnie; krawat lub mucha; buty „męskie”; zaznaczona muskulatura, szerokie ramiona; papieros, a zwłaszcza fajka, oraz inne atrybuty męskości (przykładowo szabla)

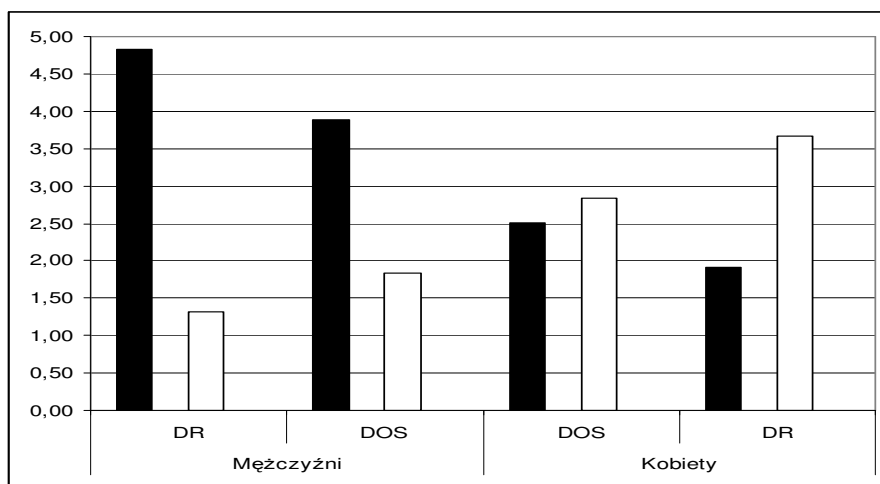
Cechy żeńskie to: Ogólnie żeński wygląd; długie włosy, warkocze, 'kok', kokarda; zaznaczone usta i policzki „szminka”; kolczyki; długie rzęsy; korale, sukienka; spódnica; damska bluzka; damskie buty, zwłaszcza na obcasach; zaznaczony „biust” lub podkreślona żeńska talia, szerokie biodra, a także inne atrybuty kobiecości (np. parasolka, kapelusik z kokardą, żabot)

ANALIZA WYNIKÓW

Interesujące jest, że manifestacja płci męskiej jest wyraźniejsza, a także fakt, że w każdej grupie są osoby, które uzyskały pewną liczbę punktów ocenianych jako przynależnych do płci przeciwnej. Największą liczbę punktów „męskich” stwierdzono w grupie mężczyzn mieszkających w domach rodzinnych, nieco mniejszą w grupie mężczyzn mieszkających w domach opieki społecznej, znacznie mniejszą w grupie kobiet mieszkających w domach opieki społecznej a najmniejszą w grupie kobiet mieszkających w domach rodzinnych. Odnośnie liczby punktów „żeńskich” stwierdza się, że największa ich liczba występowała w grupie kobiet mieszkających w domach rodzinnych, nieco mniejsza u kobiet mieszkających w domach opieki społecznej, znacznie mniejsza u mężczyzn z domów opieki społecznej a najmniejsza w przypadku mężczyzn z domów rodzinnych.

Tablica 1. Liczby punktów męskich i żeńskich z (DR- domu rodzinnego, DOS- domu opieki społecznej)

PŁEĆ	GRUPA	LICZBA PUNKTÓW			
		Męskich		Żeńskich	
		X	SD	X	SD
M	DR	4,83	1,66	1,31	1,14
	DOS	3,89	1,98	1,83	1,03
K	DR	2,51	1,75	2,83	2,05
	DOS	2,00	1,31	3,66	2,23

Ryc. 1. Wartości średnie punktów męskich i żeńskich w badanych grupach

Obliczone współczynniki korelacji pomiędzy liczbą elementów „żeńskich” i „męskich” a wiekiem w badanych grupach wykazały, że były one ujemne i istotne statystycznie w przypadku, gdy analizowano punkty zgodnie z płcią osobnika. W przypadku mężczyzn wynosiły one -0,54 (DOS) -0,69 (DR); u kobiet -0,50 (DOS) i -0,62 (DR).

W przypadku, gdy analizowano liczbę punktów „żeńskich” i „męskich” niezgodnych z płcią osobnika stwierdzono, że współczynniki korelacji z wiekiem były dodatnie lecz nie istotne statystycznie. W przypadku kobiet wynosiły one 0,11 (DR) i 0,17 (DOS), a w przypadku mężczyzn 0,22 (DR) i 0,31 (DOS).

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Rysunek jest dobrą formą testu, gdyż jako test niewerbalny najczęściej nie jest poddawany kontroli świadomości, i wobec tego jest ekspresją elementów często nieświadomych. Jakkolwiek ocena nie może być traktowana jako w dużym stopniu wiarygodna, przeprowadzone badania wykazały, że rysunek postaci człowieka może być używany również do oceny ekspresji płci. W badaniu takim można ujawnić znacznie więcej faktów, gdyż badana osoba nie domyśla się właściwego znaczenia tego testu i mechanizmy obronne są w pewnym sensie uśpione, a więc mogą się ujawnić elementy, które niechętnie są ujawniane lub nawet celowo fałszowane. Oczywiście jednoznaczność i rzetelność takiej interpretacji wymaga pogłębionych studiów, niemniej jednak na tym etapie można stwierdzić, że uzyskane wyniki potwierdzają obserwowane zjawisko zmniejszenia stopnia dymorfizmu płciowego z wiekiem. Welon i Bielicki, (1876) stwierdzili, że po 40 roku życia zanika dymorfizm płciowy wyrażony większym znaczeniem czynnika wielkości ciała. Zauważa się nawet zmniejszanie się wyrazistości ekspresji płci, a nawet „unifikacji” w kierunku „niejednoznacznej manifestacji własnej płci” w wyglądzie i ubiorze osób starszych, a szczególnie bardzo starych. Badania zarówno cech biologicznych (morfologicznych, fizjologicznych czy biochemicznych), a także analiza motoryki ciała są dostatecznie udokumentowane, gdyż są dużo prostsze niż dociekanie różnic pomiędzy mężczyznami i kobietami w zakresie cech psychicznych.

Interesujące jest, że badane osoby mieszkające w warunkach naturalnych, tzn. w domach rodzinnych, wykazują większą zgodność treści rysunku z własną płcią, która jest wyraźniej zmanifestowana niż osoby mieszkające w domach opieki społecznej. Może to wynikać w znacznym stopniu z wpływu środowiska zewnętrznego na psychikę tych osób, a w rezultacie na taki obraz samego siebie, w tym szczególnie poczucie tożsamości własnej płci. Osoby mieszkające w domach rodzinnych „żyją” często w środowisku bardziej naturalnym i „grają” ciągle swoje role społeczne, mające również aspekt „płciowy”. Posiadają często inne osoby w swoim otoczeniu, dla których są ojcami lub matkami, żonami lub mężami, dziadkami lub babciami, wujkami lub ciotkami (itp), mają przyjaciół i znajomych, z którymi mają bliskie relacje interpersonalne. Osoby mieszkające w domach opieki społecznej niejednokrotnie mają znacznie mniej okazji do „grania” takich ról. Zdarza się także, że dana osoba jest traktowana jako „pacjent z dwójki” czy „jedyńka z ósemki”, czy wręcz „czternastka”, co powoduje, że słyszy o sobie komunikaty bezosobowe, bezimienne, a nawet „bezpłciowe”. Takie sytuacje nie powinny się zdarzać, a w sytuacji integracji z Unią Europejską wiele z tych problemów nie może mieć w ogóle miejsca. Problemu nie załatwi się jednak regulacjami prawnymi, musi nastąpić zmiana w świadomości nie tylko pensjonariuszy tych domów, ale przede wszystkim w świadomości personelu.

Zwiększanie się liczby elementów płci „żeńskej” może również wynikać z faktu, że mężczyźni mieszkający w domach opieki społecznej są często samotni i z konieczności są zmuszeni również niejednokrotnie wykonywać czynności tradycyjnie uznawane jako „kobiece”, jak np. drobne przepierki (skarpetki, chusteczki do nosa), prasowanie swojej bielizny, czy robienie zakupów oraz przygotowywanie posiłków, a także sprzątanie swojego otoczenia, o ile pozwala na to stan zdrowia. Z drugiej strony zwiększanie się liczby elementów „męskich” w rysunkach kobiet z domów opieki społecznej wynikać może również z podobnego faktu, gdyż samotne kobiety muszą z konieczności wykonywać czynności tradycyjnie uznawane za „męskie”, jak np. prowadzenie rachunków, naprawy drobnego sprzętu, wymiana żarówki itp.

WNIOSKI

1. Rysunek postaci człowieka jest dobrym testem służącym do oceny ekspresji płci.
2. Ekspresja płci silniej jest wyrażona w rysunkach osób młodszych, niż u starszych, zarówno u kobiet jak i u mężczyzn, także bez względu na środowisko zamieszkania.
3. Obserwuje się zmniejszenia wyrazistości ekspresji własnej płci z wiekiem, a także zwiększania się elementów charakterystycznych dla płci przeciwnej, zwłaszcza u osób mieszkających w domach opieki społecznej.
4. Podjęte badania wymagają kontynuacji i weryfikacji, a także pogłębionych studiów biologicznych (genetycznych), psychologicznych i socjologicznych, na znacznie liczniejszym materiale, gdyż wiele może być czynników wpływających na uzyskany obraz.

BIBLIOGRAFIA

1. Pąchalska M. 1999, Afazjologia. PWN. Warszawa - Kraków
2. Grochmal-Bach B., Pąchalska M. 2004, Tożsamość człowieka a teoria mikrogenetyczna. WAM. Kraków
3. Hołyst B. 1983, Samobójstwo – przypadek czy konieczność. PWN Warszawa
4. Welon Z., Bielicki T. 1976, Further investigation of parent-child similarity in stature, as assessed from longitudinal data. Hum. Biol., 43, 4

STRESZCZENIE

Rysunek postaci człowieka jest często stosowany w procesie diagnozy i terapii różnorodnych zaburzeń.

Materiał to 140 osób w wieku od 57 do 92 lata mieszkających w domach rodzinnych lub w domach opieki społecznej. Badani wykonywali test rysunkowy (dom, drzewo, człowiek), a analizie poddano zadanie dotyczące rysunku postaci człowieka. Oceniano ekspresję płci przyznając punkty za cechy męskie; ogólnie męski wygląd; krótkie włosy; wąsy; broda (zarost); kapelusz lub czapka z daszkiem; łysina; marynarka; spodnie; krawat lub mucha; buty „męskie”; zaznaczona muskulatura, szerokie ramiona; papieros, a zwłaszcza fajka, oraz cechy żeńskie; ogólnie żeński wygląd; długie włosy, warkocze, „kok”, kokarda; zaznaczone usta i policzki „szminka”; kolczyki; długie rzęsy; kora-
le, sukienka; spódnica; damska bluzka; damskie buty, zwłaszcza na obcasach; zaznaczony „biust” lub podkreślona żeńska talia, szerokie biodra.

Osoby mieszkające w domach rodzinnych wykonują rysunki postaci człowieka bardziej zgodne z własną płcią. Ekspresja płci silniej jest wyrażona w rysunkach osób młodszych. Obserwuje się zmniejszenia wyrazistości ekspresji własnej płci z wiekiem, a także zwiększania się elementów charakterystycznych dla płci przeciwnej, zwłaszcza u osób mieszkających w domach opieki społecznej.

SUMMARY

The task of drawing a human figure is often used in the diagnosis and therapy of various disturbances.

We examined 140 persons, 57 to 92 years of age, residing in their family homes or in a rest home. The subjects performed the drawing test (Knapik 1987), and the results obtained in the task of drawing a human figure were analyzed. The expression of gender was assessed, assigning points for explicitly masculine characteristics, such as generally male appearance, short hair, mustache, beard or whiskers, hat or billed cap, baldness, jacket, trousers, necktie or bow tie, male shoes, exaggerated musculature, broad shoulders, cigarette (or especially a pipe), and other attributes of masculinity (e.g. sword), or for explicitly female characteristics, such as generally female appearance, long hair, pony tails, bun hairdo, hair ribbon, mouth and cheeks marked with lipstick, ear-rings, long lashes, necklace, dress, skirt, blouse, feminine shoes (especially high heels), exaggerated bust or narrow waist, wide hips. The results obtained in this test from persons living at home were compared to those living in the rest house.

Persons living at home make human figure drawing more consistent with their own gender. The expression of gender is more pronounced in the drawings of younger persons than in those of older persons, in both men and women, regardless of the place of residence. Expressiveness in depicting one's own gender is observed to decrease with age, while there are increased elements characteristics for the opposite sex, especially in persons living in rest homes.